

VN/12734/2019

Yksityisoikeus- ja oikeudenhoito-osasto
Siviilioikeus
Outi Kempainen

20.1.2020

ARVIOMUISTIO PAKKOAVIOLIITON MITÄTÖINTIIN JA ULKOMAILLA ALAIKÄISENÄ SOLMITUN AVIOLIITON TUNNUSTAMISEEN LIITTYVISTÄ SÄÄNTELYTARPEISTA

1. Johdanto

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma sisältää (s. 91) kirjauksen pakkoavioliittojen mitätöinnistä osana turvallisen oikeusvaltion kehittämistä ja rikosuhrien aseman parantamista.

Eduskunta edellytti alaikäisavioliittojen poikkeusluvan poistamista koskevan hallituksen esityksen käsittelyn yhteydessä helmikuussa 2019, että hallitus selvittää mahdollisuudet saada alaikäisenä tai muusta avioliiton esteestä huolimatta taikka pakottamalla solmittu avioliitto päättymään, purkautumaan, kumottua tai mitätöityä muutoin kuin avioerolla sekä sen, millaisia vaikutuksia tällä on muun muassa puolisoiden ja lasten elämään. Lisäksi eduskunta edellytti, että hallitus selvittää ulkomailta alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista koskevan sääntelyn mahdolliset tarkistustarpeet ja vaikutukset (EV 256/2018 vp – HE 211/2018 vp).

Tässä arviomuistiossa on johtopäätöksiä yhtäältä Suomessa pakottamalla tai avioliiton esteestä huolimatta solmitun avioliiton purkamiseen ja toisaalta ulkomailta alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamiseen liittyvistä sääntelytarpeista. Arviomuistioon liittyy oikeusministeriössä 14.6.2019 tehty selvitys (VN/12734/2019), jossa kartoitettiin näiden asioiden nykytilaa Suomessa ja muissa Pohjoismaissa, sekä pohdittiin erilaisiin sääntelyvaihtoehtoihin liittyviä näkökohtia.

Postiosoite
Postadress

Oikeusministeriö
PL 25
FI-00023 Valtioneuvosto
Finland

Käyntiosoite
Besöksadress

Eteläesplanadi 10
00130 Helsinki
Finland

Puhelin
Telefon

0295 16001
Internat.
+358 295 16001

Faksi
Fax

09 160 67730
Internat.
+358 9 160 67730

S-posti, internet
E-post, internet

oikeusministerio@om.fi
www.oikeusministerio.fi
www.justitieministeriet.fi

2. Suomessa pakottamalla tai avioliiton esteestä huolimatta solmitun avioliiton purkaminen

2.1 Suomessa pakottamalla solmittu avioliitto

2.1.1 Asian tausta

Niin kutsutun Istanbulin sopimuksen (Euroopan neuvoston yleissopimus naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta SopS 53/2015) 32 artikla edellyttää, että pakottamalla solmittu avioliitto voidaan mitätöidä, kumota tai purkaa aiheuttamatta uhreille kohtuutonta taloudellista tai hallinnollista taakkaa. Istanbulin sopimuksen selitysmuistiossa todetaan, että kansallinen täytäntöönpano käytettyjen käsitteiden (mitätöidä, kumota, purkaa) osalta voi vaihdella sopimusvaltiossa käytettyjen käsitteiden mukaan. Selitysmuistio mainitsee avioeron yhtenä mahdollisena pakkoavioliiton purkamismuotona. Suomen lainsäädännön mukaan avioliitto purkautuu lähtökohtaisesti avioeron kautta. Avioero ei edellytä erityistä perustetta eikä toisen osapuolen suostumusta tai myötävaikutusta. Suomen lainsäädäntö täyttää yleissopimuksen vaatimukset.

Istanbulin sopimuksen valvontaelin GREVIO on syyskuussa 2019 antamissaan Suomea koskeissa suosituksissa rohkaissut Suomea säätämään pakottamalla solmitun avioliiton mitätöinnistä, kumoamisesta tai purkamisesta. Suosituksen selitysosana (kappale 151) mukaan yleissopimuksen 32 artiklan tavoitteena on varmistaa se, että naisten ja tyttöjen ei tarvitse kantaa siviilisäätyn liittyviä seurauksia, kun he vapautuvat vastoin vapaata tahtoa solmitusta avioliitosta.

2.1.2 Sääntelyvaihtoehtoja

Avioliiton mitättömyys

Avioliittolain (234/1929) 15 §:ssä säädetään vihkimisen vähimmäisvaatimuksista. Säännöksen mukaan kihlakumppaneiden tulee olla samanaikaisesti läsnä ja vastata myöntävästi vihkijän kysymykseen, haluaako hän mennä kihlakumppaninsa kanssa avioliittoon. Tämän jälkeen vihkijä toteaa heidät aviopuolisoiksi. Avioliittolain 19 §:n mukaan vihkiminen on mitätön, jos se ei ole tapahtunut siten kuin avioliittolain 15 §:ssä säädetään. Vihkiminen on mitätön myös silloin, jos vihkimisen on toimittanut joku, jolla ei ole vihkimisoikeutta.

Avioliiton mitättömyydellä tarkoitetaan sitä, että avioliittoa ei katsota syntyneen lainkaan. Kaikki avioliittoon kytketyt oikeusvaikutukset lakkaavat taannehtivasti, kun mitättömyys todetaan. Esimerkiksi avioliitosta syntyneet lapset muuttuvat avioliiton ulkopuolella syntyneiksi, jolloin lapsen ja isän välillä ei ole avioliittoon perustuvan isyysolehtaman mukaista sukulaisuussuhdetta. Aviomies ei myöskään ole enää lasten huoltaja. Jos isyyttä ei erikseen tunnusteta, lapsilla ei ole perintöoikeutta isänsä jälkeen. Puolisoilla ei ole avioliiton perusteella syntyvää avio-oikeutta puolisoitten yhteiseen omaisuussäästöön, jolloin puolisoitten välistä mahdollista varallisuuden epätasapainoa ei voida liiton päättyessä myöskään kohtuullistaa. Oikeutta saada elatusta puolisoilta ei ole. Puolisot eivät myöskään peri toisiaan mitättömän avioliiton perusteella, eikä leskellä ole oikeutta leskeneläkkeeseen.

Pakottamalla solmittu avioliitto voitaisiin säätää mitättömäksi lisäämällä avioliittoon pakottaminen niihin tilanteisiin, jotka avioliittolain 19 §:n mukaan tekevät avioliitosta mitättömän. Avioliiton toteaminen tällä perusteella mitättömäksi edellyttäisi oikeudenkäyntimenettelyä, jossa hakijan olisi osoitettava avioliiton syntyneen pakottamalla.

Vaikka pakottamalla solmitun avioliiton toteaminen mitättömäksi palauttaisi avioliittoa edeltäneen siviilisäädyn ja ilmentäisi muutoinkin torjuvaa suhtautumista avioliiton solmimiseen pakottamalla, avioliiton mitättömyys poistaisi myöskin avioliiton mukanaan tuoman perheoikeudellisen juridisen suojan. Avioliittoon pakotettu henkilö voisi siten avioliiton mitättömyyden johdosta joutua oikeudellisesti ja taloudellisesti heikompaan asemaan kuin silloin, jos avioliitto päättyisi avioeroon.

Avioero ilman harkinta-aikaa

Yksi vaihtoehto pakkoavioliiton huomioon ottamiseksi lainsäädännössä voisi olla pakottamalla solmitun avioliiton purkamisen avioerolla ilman harkinta-aikaa. Etuna nykytilanteeseen verrattuna olisi se, että eron saisi ilman kuuden kuukauden viivettä. Etuna olisi myös avioliiton päättymiseen liittyvät liitännäisseuraukset, jotka olisivat selkeitä ja ennakoitavia. Tämä olisi perusteltua pakottamalla solmitun avioliiton uhrin ja avioliiton aikana syntyneen lapsen aseman kannalta.

Viivettä ja todennäköisesti myös lisäkustannuksia avioliiton purkamiseen tulisi kuitenkin siitä, että hakijan olisi osoitettava tuomioistuimelle avioliittoon pakottaminen. Heikkona puolena tässä vaihtoehdossa olisi myös se, että henkilön siviilisääty olisi avioliiton purkamisen jälkeen eronnut. Pakottamalla solmitusta avioliitosta vapautuneen henkilön siviilisäätyä on kuitenkin pidetty merkityksellisenä asiana. Mahdollisuus avioliiton purkamiseen tällä tavoin ei todennäköisesti siten parantaisi nykytilaa niiden uhrien kannalta, jotka oman kulttuuritaustansa huomioon ottaen menettäisivät avioeron vuoksi maineensa oman yhteisönsä silmissä.

Avioliiton kumoaminen

Kolmas vaihtoehto voisi olla pakottamalla solmitun avioliiton purkamista koskeva uudenvuorokainen ja nimenomainen erillissääntely: tuomioistuin voisi julistaa avioliiton kumotuksi, jos henkilö on pakotettu avioliittoon. Selkeintä olisi, että avioliiton kumoamisen oikeusvaikutukset olisivat samat kuin avioerossa. Näin olleen pariskunnan avioliitossa syntyneet lapset pysyisivät statukseltaan avioliitossa syntyneinä ja puoliso säilyttäisi myös aviovarallisuuteen liittyvän taloudellisen suojan. Osituksen sovittelua koskevaa avioliittolain säännöstä (AL 103 b §) voitaisiin soveltaa pakkoavioliiton uhrin kannalta kohtuuttomien tilanteiden estämiseksi. Pakottamalla solmitun avioliiton uhrilla voisi olla oikeus myös elatusapuun, etenkin jos avioliitto olisi jatkunut jo pitkään.

Oikeus vaatia avioliiton kumoamista olisi asianmukaista antaa vain sille osapuolelle, joka on pakotettu avioliittoon. Avioliiton toista osapuolta olisi myös kuultava, koska avioliiton kumoaminen avioeron sijasta vaikuttaisi hänenkin siviilisäätyyn ja mahdollisesti myös osituksen lopputulokseen. Lisäksi olisi syytä harkita, tulisiko myös syyttäjälle antaa oikeus nostaa kanne avioliiton kumoamiseksi. Tällöinkin avioliiton osapuolia olisi kuultava.

Säännöksen soveltaminen edellyttäisi siviilioikeudellisessa menettelyssä hakijan esittämää näyttöä siitä, että hänet on pakotettu solmimaan avioliitto. Pakottaminen avioliiton solmimiseen voi tapauksesta riippuen ilmentyä eri muodoissa. Se voi olla fyysistä tai henkistä painostamista. Selkeä näyttö avioliittoon pakottamisesta olisi tekoon liittyvä rikostuomio (esim. RL 25 luku 8 §; pakottaminen tai RL 25 luku 7 §; laiton uhkaus), mutta asian käsitteleminen rikosoikeudellisessa menettelyssä ei olisi avioliiton kumoamisen edellytys. Olisi perusteltua pitää näyttökynnys siviiliasiaassa alempana kuin rikosasiassa. Toisaalta säännöstä ei olisi tarkoitus soveltaa silloin, kun kyse ei ole ollut pakottamisesta avioliiton solmimishetkellä, vaan puolisoilla on ollut todellinen mahdollisuus tehdä avioliiton solmimista koskeva päätös omasta vapaasta tahdosta.

Avioliiton kumoaminen siihen liittyvine oikeudellisine seurauksineen kohdistuu molempiin puolisoihin. Oikeusvarmuuden vuoksi olisi syytä asettaa tämän erityissäännöksen soveltamiselle määräaika. Määräaika avioliiton kumoamisen vaatimiselle voisi olla vuosi siitä, kun pakottaminen on päättynyt ja viimeistään viisi vuotta siitä, kun pari on vihitty avioliittoon. Se, että pakottamalla solmitun avioliiton purkamiseen olisi määräaika, noudattelisi Tanskassa ja Norjassa voimassa olevaa sääntelyä. Ruotsissa pakottamalla solmittu avioliitto voidaan purkaa avioerolla, jonka saa ilman harkinta-aikaa; avioerohakemuksen vireillepanoon ei ole asetettu määräaikaa.

Eriytinen säännös pakottamalla solmitun avioliiton kumoamisesta kuvastaisi kielteistä suhtautumista avioliittoon pakottamiseen. Avioliiton kumoamisen jälkeen kummankin aviopuolison siviilisääty palautuisi siihen, mikä hänellä oli ennen avioliittoa.

Avioliiton kumoaminen olisi avioeroon nähden rinnakkainen ja vaihtoehtoinen menettely pakottamalla solmitun avioliiton purkamiseen. Jos asiaan ei liittyisi rikosoikeudenkäyntiä, näytön esittäminen avioliittoon pakottamisesta voisi viedä aikaa ja jäädä tulokseltaan epävarmaksi. Avioliiton purkaminen kumoamalla olisi silloin teknisesti monimutkaisempaa kuin avioeron hakeminen. Samat menettelylliset haasteet koskevat kaikkia edellä kuvattuja sääntelyvaihtoehtoja. Jos tavoitteena on ensisijaisesti pakottamalla solmitun avioliiton uhrin mahdollisuus vapautua avioliitosta aiempi siviilisäätynsä säilyttäen, tämä olisi kuitenkin selviteltyistä vaihtoehtoista kannatettavin.

2.1.3 Johtopäätökset

Avioliittoon pakottamiseen liittyvien näyttökysymysten vuoksi pakottamalla solmitun avioliiton purkaminen on joka tapauksessa menettelyllisesti yksinkertaisinta ja kevyintä tavanomaisessa avioeromenettelyssä. Pakottamalla solmitun avioliiton purkamista koskevalla erillisääntelyllä voisi kuitenkin olla symbolista merkitystä. Sitä voitaisiin käyttää avioliiton purkamismuotona erityisesti, jos asiaa käsitellään rikosoikeudellisessa menettelyssä tai jos tekoon liittyen on jo annettu rikosoikeudellinen tuomio. Avioliiton kumoaminen antaisi avioliittoon pakotetulle sekä oikeudellista että taloudellista suojaa toisin kuin avioliiton mitätöinti.

Pakkoavioliiton purkamiseen liittyvä hallitusohjelmakirjaus ehdotetaan toteutettavaksi niin, että avioliittolakiin otetaan uusi säännös, pakottamalla solmitun avioliiton kumoaminen. Avioliittoon pakotetun tai syyttäjän hakemuksesta tuomioistuimien voisi julistaa avioliiton kumotuksi. Kumotun avioliiton oikeudelliset seuraukset säädettäisiin vastaamaan avioeroon liittyviä oikeusvaikutuksia. Osapuolten siviilisääty ei olisi menettelyn jälkeen ”eronnut” vaan palautuisi avioliiton solmimista edeltävään siviilisäätyyn. Tuomioistuinkäsittelystä hakijalle aiheutuvaa taloudellista taakkaa voitaisiin lieventää siten, että avioliiton kumoamista koskevassa asiassa ei perittäisi tuomioistuinmaksulaisissa (1455/2015) tarkoitettuja maksuja.

2.2 Suomessa alaikäisenä tai muusta avioliiton esteestä huolimatta solmittu avioliitto

2.2.1 Nykytila

Suomessa avioliiton alaikäraja on 18 vuotta. Suomessa tapahtuva vihkiminen edellyttää aina sitä, että Suomen avioliittolain mukaista alaikäraja noudatetaan (AL 108 §). Vihkimisen edellytyksenä on se, että kihlakumppaneiden avioliiton esteet on tutkittu. Avioliiton esteitä ovat alaikäisyys, voimassa oleva avioliitto tai rekisteröity parisuhde sekä tietyt sukulaisuussuhteet.

Avioliiton esteet tutkii Digi- ja väestötietovirasto tai se evankelis-luterilaisen kirkon tai ortodoksisen kirkkokunnan seurakunta, jonka jäseniä kihlakumppanit ovat tai toinen heistä on. Avioliiton esteiden tutkinnasta

annetaan todistus, joka on toimitettava vihkijälle. Avioliittolain 18 §:n mukaan vihkimistä ei saa toimittaa, jos vihkijä tietää seikan, joka estää avioliiton.

Digi- ja väestötietovirasto myöntää vihkimisoikeuden ja valvoo vihkimisoikeuksien haltijoita. Vihkimisoikeuden myöntämisen edellytyksistä sekä vihkijän velvollisuuksista ja vastuusta säädetään avioliittolaissa ja rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien osalta myös vihkimisoikeudesta annetusta laissa (571/2008). Vihkimisoikeutta ei saa myöntää, jos on perusteltua aihetta epäillä, että se, jolle vihkimisoikeutta haetaan, on kykenemätön tai sopimaton toimimaan vihkijänä. Digi- ja väestötietovirasto voi myös peruuttaa myöntämänsä vihkimisoikeuden.

Jos avioliitto solmitaan puolison alaikäisyydestä huolimatta, avioliitto on silti pätevä edellyttäen, että vihkiminen on tapahtunut avioliittolain 15 §:n mukaisesti ja vihkijällä on ollut oikeus toimittaa vihkiminen. Taustalla on ollut ajatus syntyneiden oikeussuhteiden suojaamisesta ja siitä, että vihkijän virheellinen toiminta ei saisi koitua vihittävien vahingoksi. Näin syntynyt avioliitto voidaan purkaa avioerolla. Avioliiton katsominen mitättömäksi voisi näissäkään tilanteissa johtaa suojan tarpeessa olevan osapuolen kannalta avioeroa epäedullisempaan lopputulokseen.

Puolisot on avioliittolain 27 §:n mukaan tuomittava avioeroon ilman harkinta-aikaa, jos puolisot ovat toisilleen sukua suoraan takenevassa ja etenevässä polvessa tai sisaruksia taikka puolisisaruksia; tai jos avioliitto on solmittu jommankumman puolison aikaisemman avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen ollessa voimassa, eikä aikaisempi avioliitto tai rekisteröity parisuhde vielä ole purkautunut. Syyttäjän on näissä tapauksissa ajettava kannetta puolisoitten tuomitsemisesta avioeroon.

2.2.2 Johtopäätökset

Alaikäisyydestä huolimatta Suomessa solmitun avioliiton purkamista koskevan arviointitarpeen taustalla on ollut huoli siitä, että jotkut vihkijät vihkisivät alaikäisen pariskunnan tietoisena alaikäisyyteen liittyvästä avioliiton esteestä. Oikeusministeriön tietoon ei ole tullut tällaisia vihkimisoikeuksien väärinkäyttötilanteita. Vihkimisoikeuden peruuttamisoikeus on varsin tehokas uhka tällaisen menettelyn ehkäisemiseen.

Teoreettisen ongelman eli säännösten tietoisesta noudattamatta jättämisen vuoksi luotava erillinen, avioliittolain peruslähtökohdista poikkeava sääntely alaikäisenä solmitun avioliiton purkamiseen ei ole tarkoituksenmukaista. Jos vihkijä olisi vihkinyt alaikäisen henkilön avioliittoon ja jälkikäteen havaittaisiin sen solmimiseen käytetyn pakkoa, avioliiton purkamiseen voitaisiin soveltaa samaa sääntelyä kuin pakottamalla solmitun avioliiton purkamiseen muutoinkin. Muusta avioliiton esteestä kuin alaikäisyydestä huolimatta solmitun avioliiton purkamiseen sovelletaan avioliittolain 27 §:ää.

Suomessa alaikäisenä tai muusta avioliiton esteestä huolimatta solmitun avioliiton purkamista koskevan sääntelyn muuttamiseen ei ole tarvetta.

3 Ulkomailla alaikäisenä solmittujen avioliittojen tunnustaminen

3.1 Nykytila

Avioliiton tunnustaminen voi tulla arvioitavaksi Suomessa, jos avioliitto on jo solmittu vieraassa valtiossa. Ulkomaisen avioliiton tunnustaminen tulee useimmiten esiin muun asian yhteydessä. Avioliiton tunnustaminen on muun muassa esikysymys sille, katsotaanko liitosta syntynyt lapsi avioliitossa syntyneeksi. Jos avioliittoa ei tunnusteta, lapsen isyys on tunnustettava erikseen, jotta lapsi ei jää isättömäksi. Avioliiton tunnustaminen on myös edellytys sille, että puoliso voi hakea avioeroa ja vaatia avioeroon liittyvää omai-

suuden ositusta taikka elatusapua ja saada puolison kuollessa leskeneläkettä. Ulkomailla avioliiton solmineen henkilön asema tulee harkittavaksi myös vastaanottokeskuksen majoitusjärjestelyiden, turvapaikkamenettelyn, perheen yhdistämiseen perustuvan oleskelulupaharkinnan sekä kansalaisuuden hakemisen yhteydessä.

Avioliittolain lähtökohtana on, että vieraassa valtiossa pätevästi solmittu avioliitto tunnustetaan. Tunnustamisesta voidaan kuitenkin kieltäytyä, jos tunnustaminen loukkaisi oikeusjärjestyksemme perusteita. Ulkomaisen avioliiton tunnustamisesta säädetään avioliittolain 115 – 118 §:ssä ja 139 §:ssä.

Jos ulkomainen avioliitto tunnustetaan, avioliitto saa aikaan ne edellä mainitut oikeusvaikutukset, joita avioliitosta johtuu osapuoliin ja avioliitosta syntyneihin lapsiin nähden. Jos avioliittoa ei tunnusteta, ulkomaisen avioliiton osapuolia kohdellaan Suomessa ikään kuin he eivät olisi avioliitossa. Tällöin ulkomainen avioliitto ei myöskään muodosta täällä avioliiton estettä. On myös huomattava, että ulkomailla solmitun avioliiton tunnustamatta jättäminen vaikuttaa vain henkilöiden asemaan Suomessa. Ulkomailla pätevästi solmittu avioliitto jää joka tapauksessa voimaan valtiossa, jossa se on solmittu, ja se voidaan myös tunnustaa muussa valtiossa.

Nykyisestä sääntelystä voidaan todeta, että se jättää tilaa tapauskohtaiselle harkinnalle. Harkinnassa voidaan ottaa huomioon puolisojen ja heidän lastensa etu. Sillä voidaan myös ehkäistä niin sanottuja ontuvia avioliittoja, joissa avioliitto on yhdessä maassa pätevä, mutta toisessa maassa vaikutukseton. Toisaalta voidaan myöskin olla tunnustamatta avioliittoja, jotka on solmittu ulkomailla tarkoituksena kiertää Suomen lainsäädäntöä ja sen ikärajoja. Ehdottomuusperiaate antaa perusteen olla tunnustamatta alaikäisavioliittoja, jotka on solmittu pakottamalla.

Nykysääntelyn soveltamiskäytännöstä ei ole kattavaa kuvaa, sillä asia voi tulla esiin edellä mainituin tavoin monessa eri yhteydessä ja eri viranomaisissa. Avioliittoon perustuvan vaatimuksen esikysymyksenä arvioitavaa ulkomaisen avioliiton pätevyyttä ei erikseen tilastoida yleisissä tuomioistuimissa. Myös ulkomaalaisioihin liittyvien alaikäisavioliittojen tunnustamisesta on niukasti oikeuskäytäntöä.

Väestötietojärjestelmän rekisterinpitäjänä toimivassa Digi- ja väestötietovirastossa (aiemmin maistraateissa) ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton rekisteröintiin liittyviä tapauksia on esiintynyt harvakseltaan, vuosittain yhteensä alle 10. Useimmiten puoliset ovat rekisteröintiä pyytäneinä olleet jo täysi-ikäisiä. Rekisteröintiä koskevan ohjeistuksen mukaan ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto tunnustetaan ja merkitään väestötietojärjestelmään vasta, kun molemmat puoliset ovat täysi-ikäisiä. Liitosta syntyneen lapsen perheoikeudellinen status ja lapsen elatus on tänä väliaikana järjestettävä tarvittaessa erillisen isyyden tunnustamisen ja vahvistamisen taikka isyyskanteen kautta.

Oikeusministeriö pyysi syyskuussa 2018 alaikäisavioliittojen sääntelyä koskevan arviomuiston (OM 21/2018) yhteydessä lausuntoja myös ulkomailla alaikäisenä solmittujen avioliittojen tunnustamisesta. Lausunnoista ilmeni, että asia on monitahoinen. Näkemykset jakautuivat sen suhteen, miten ulkomailla alaikäisenä solmittujen avioliittojen tunnustamista tulisi säännellä (ks. yhteenveto lausunnoista HE 211/2018 vp s. 10). Lainsäädännön peruslähtökohdissa ei ole osoitettu olevan ongelmia. Soveltamisen helpottamiseksi ja käytäntöjen yhtenäistämiseksi on kuitenkin kaivattu nykyistä tarkempia laintasoisia harkintaperusteita.

3.2 Lainsäädäntövaihtoehtoja

Oikeusministeriössä laaditussa selvityksessä on taustoitettu nykytilaa ja pohdittu seuraavia sääntelyvaihtoehtoja alaikäisavioliittojen tunnustamiseen liittyen:

- Nykytilan säilyttäminen
- Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen molempien puolisoitten pyynnöstä vasta sitten, kun puoliset ovat täysi-ikäisiä, jos puolisoilla on ollut avioliiton solmimishetkellä liityntä Suomeen.
- Kaikkien alaikäisenä ulkomailla solmittujen avioliittojen tunnustamista jättäminen, mutta tunnustaminen olisi mahdollista erityisestä syystä, kun puoliset ovat täysi-ikäisiä.
- Ulkomailla alaikäisenä solmittuja avioliittoja ei tunnusteta, ellei tunnustamiselle esitetä erityisiä syitä.

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että kategorisesti tai pääsääntöisesti kaikkien ulkomailla alaikäisenä solmittujen avioliittojen tunnustamista jättäminen olisi sääntelynä selkeää ja ennakoitavaa. Tilanteet ovat kuitenkin monenlaisia ja avioliiton solmimisikä vaihtelee maailmanlaajuisesti, lainsäädännöstä ja kulttuurista riippuen. Viime vuosiin asti monissa Euroopan valtioissa on ollut Suomen tavoin mahdollista solmia avioliitto alle 18-vuotiaana poikkeusluvalla. Periaatteellinen kielto tunnustaa ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto johtaisi siihen, että esimerkiksi laillisesti Ruotsissa, Ranskassa tai Saksassa 16-17 -vuotiaana solmittua avioliittoa ei voitaisi tunnustaa Suomessa. Tämä ei olisi sellaisen perheen etujen mukaista, joka vaikkapa vuosia tai vuosikymmeniä avioliiton solmimisen jälkeen muuttaisi Suomeen ja pyytäisi avioliiton tunnustamista täällä. Periaatteellisella kiellolla ei olisi myöskään alaikäisavioliittojen solmimista yleisesti estävää vaikutusta, jos avioliitto on aikanaan solmittu ilman, että osapuolilla on ollut aihetta ottaa Suomen lainsäädäntö huomioon.

Säännös, jonka mukaan ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto tunnustettaisiin Suomessa vasta sitten, kun aviopuolisot ovat täysi-ikäisiä, aiheuttaisi puolestaan osapuolille hankalan välitilan. Sinä aikana alaikäinen puoliso joutuisi kohtaamaan samat oikeudelliset ongelmat kuin silloin, kun avioliittoa ei tunnusteta lainkaan. Ei olisi myöskään perusteltua asettaa harkintaperusteeksi sitä sattumanvaraista hetkeä, jolloin avioliiton tunnustaminen tulee Suomessa arvioitavaksi.

Tapauskohtaisen harkinnan poistaminen kokonaan alaikäisavioliiton tunnustamisesta voisi myös muissa tilanteissa johtaa kohtuuttomiin lopputuloksiin juuri niiden alaikäisenä avioliiton solmineiden heikompien osapuolten, useimmiten naisten, osalta joita sääntelyn muutoksella pyrittäisiin suojaamaan. Sääntelyssä olisi tämän vuoksi oltava jossain määrin sijaa tapauskohtaiselle harkinnalle ja tietyille joustavuudelle. Harkinnanvara liittyy erityisesti ulkomailla 16 – 17 -vuotiaana solmittuihin avioliittoihin. Alle 16 -vuotiaana ulkomailla solmitut avioliitot voidaan useimmiten katsoa Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseksi.

Se, että ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto tunnustettaisiin vain erityisestä syystä, ei todennäköisesti johtaisi yleisen taikka yksityisen edun kannalta nykytilaa parempaan lopputulokseen. Erityisten syiden arviointi edellyttäisi tapauskohtaista harkintaa, joka ulottuisi myös esimerkiksi edellä mainittuihin vuosia sitten solmittuihin avioliittoihin. Niiden tunnustamisen rajoittamiseen ei ole yleensä tarvetta.

3.3. Ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto, kun aviopuoliso asuu Suomessa

Tilanne on edellä mainittuihin tilanteisiin verrattuna erilainen silloin, kun Suomen lainsäädännön ikärajoja pyritään kiertämään lähettämällä Suomessa asuva alaikäinen muuhun maahan avioitumista varten. Tällainen avioliitto voidaan nykyisten säännösten nojalla jättää tunnustamatta oikeusjärjestyksemme perusteiden vastaisena. Lainsäädäntöä voitaisiin kuitenkin täsmentää niin, että siinä nimenomaisesti rajoitetaan tällaisten avioliittojen tunnustamista. Kielteinen suhtautuminen tällaiseen menettelyyn olisi

tällöin selkeää. Nimenomaisella sääntelyllä voisi olla ennaltaehkäisevä vaikutus tällaisten avioliittojen solmimiseen. Se, että tällaista avioliittoa ei Suomessa tunnustettaisi, olisi todennäköisesti myös vastoin tahtoaan ulkomailla vihityn alaikäisen puolison etujen mukaista. Hänen ei tarvitsisi ryhtyä erityisiin toimiin saadakseen vastoin tahtoaan ulkomailla solmitun avioliiton puretuksi Suomessa: kun avioliittoa ei tunnusteta, häntä ei pidetä täällä avioliitossa olevana.

Sääntelyn sisältönä voisi olla se, että ulkomailla solmittua avioliittoa ei tunnusteta, jos toinen tai molemmat osapuolet ovat olleet avioliittoa solmittaessa alle 18-vuotiaita ja ainakin toisella heistä on ollut avioliiton solmimishetkellä asuinpaikka Suomessa. Näissäkin tapauksissa tilanteet ovat moninaisia, eikä kyse ole aina säännösten kiertämisestä tai pakottamalla solmitusta avioliitosta. Kyse voi olla joissain kulttuureissa tavanomaisesta menettelystä eli niin kutsutusta järjestetystä avioliitosta, jossa avioparin saattaa yhteen jokin ulkopuolinen taho, esimerkiksi perhe tai sukulaiset, mutta avioliitto solmitaan molempien kihlakumppanien suostumuksella.

Säännöksen soveltaminen sellaisenaan voisikin joissain harvoissa tilanteissa johtaa aviopuolisoiden kannalta kohtuuttomaan tilanteeseen. Tämän vuoksi olisi tarpeen säätää mahdollisuus siihen, että avioliitto voitaisiin yksittäisessä tapauksessa tunnustaa erityisestä syystä. Erityinen syy voisi olla esimerkiksi se, että osapuolet osoittavat avioliiton tunnustamatta jättämisestä aiheutuvan heille kohtuuttomia oikeudellisia tai uskontoon liittyviä vaikeuksia. Tunnustamisen perusteena voisi olla myös se, että avioliiton tunnustaminen tulee ajankohtaiseksi vasta alaikäisen puolison jo täytettyä 18-vuotta ja hän ilmaisee haluavansa avioliiton tunnustetuksi Suomessa. Erityinen syy voisi olla myös se, että aviopuolisilla on yhteinen lapsi, jolloin voitaisiin ottaa huomioon myös perhe-elämän suoja ja lapsen etu. Avioliiton tunnustaminen ei olisi näissäkään tilanteissa automaattista, vaan arvio tulisi tehdä kokonaisarvion perusteella tapauksen olosuhteet huomioon ottaen. Nykyiseen verrattuna muutosta olisi se, että näyttötaakka erityisen syyn olemassaolosta olisi sillä, joka vetoaa tällaisen avioliiton tunnustamiseen.

3.4 Johtopäätökset

Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisen sääntely on herkkää tasapainoilua, jossa punnittavana on erilaisia intressejä ja tavoitteita: alaikäisavioliittojen ennalta ehkäiseminen, erilaisten kulttuurien ja uskontojen salliminen, yksilön oikeus solmia avioliitto, perhe-elämän suoja, heikomman osapuolen suojaaminen kohtuuttomilta tilanteilta ja avioliitosta syntyneen lapsen etu. On tärkeää huolehtia siitä, että hyvien tavoitteiden nimissä tehtävillä lainsäädäntömuutoksilla ei tosiasiaassa heikennetä alaikäisenä avioliiton solmineiden henkilöiden asemaa.

On perusteltua säilyttää ulkomailla alaikäisenä solmittujen avioliittojenkin osalta lähtökohtana se, että ulkomailla pätevästi solmittu avioliitto tunnustetaan, jollei sitä katsota oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseksi. Alaikäisenä solmittujen avioliittojen osalta sääntelyä voitaisiin kuitenkin täsmentää niin, että Suomessa asuvan alle 18-vuotiaan henkilön ulkomailla solmimaa avioliittoa ei tunnusteta. Tunnustaminen olisi kuitenkin mahdollista, jos siihen on yksittäisessä tapauksessa erityisiä syitä.